

De muntplaats Nosnen in het graafschap Kleef

Anton CRUYSHEER *

Samenvatting – Op enkele munten uit de dertiende eeuw komt in het keerzijde-omschrift de naam van een tot dusver onbekende muntplaats voor: Nosnen. Op basis van enkele munttypen uit het graafschap Kleef, een nieuwe vondst uit Lent (Gelderland) en bronnenonderzoek wordt beargumenteerd dat Nosnen Huissen moet zijn.

Summary – On some coins from the thirteenth century, the inscription on the reverse shows the name of a hitherto unknown mint: 'Nosnen'. Based on a few coin types from the county of Cleves, a new find from Lent (Gelderland) and archival and published sources, it is proposed that 'Nosnen' must be identified as Huissen.

Zusammenfassung – Auf einigen Münzen des 13. Jahrhunderts zeigt die Rückseiten-inschrift den Namen einer bisher unbekannten Münzstätte: Nosnen. Anhand einiger Münztypen der Grafschaft Kleve, eines Neufundes aus Lent und Quellenrecherchen wird argumentiert, dass es sich um Huissen handeln muss.

In 1998 schreef Cees van Hengel in zijn boek *Penningen HOLLANTS* over een penning (zie afb. 2 en 3): 'De betekenis van het keerzijdeomschrift NOSNEN is nog onbekend'.¹ Het gaat hier over een onbekende muntplaats die ergens in het graafschap Kleef moet hebben gelegen. In 1021 schonk de Rooms-Duitse keizer Hendrik II (1014-1024) aan de uit Vlaanderen afkomstige Rutger het grondgebied van het graafschap Kleef, dat als zodanig in 1092 voor het eerst zo werd genoemd.² Voorheen was dit gebied eigendom van graaf Balderik, maar die overleed in het jaar 1021 en liet vermoedelijk geen kinderen na, waardoor de keizer hierover kon beschikken.³ Het graafschap Kleef werd in 1417 tot hertogdom verheven en lag in de dertiende eeuw deels in het huidige Nederland en deels in de huidige Duitse deelstaat Noordrijn-Westfalen.⁴ De vier bekende muntplaatsen uit dit graafschap zijn Kleef, Wesel, Kalkar en Huissen. Maar geen lijkt enigszins op Nosnen. Enige tijd dacht ik dat het misschien kon gaan om de plaats Nütterden, die tenminste met de letter N begint, maar hiervoor ontbreekt iedere verdere aanwijzing. De vraag die daarom in dit artikel centraal staat is of aan de hand van een nadere blik op deze munten en aanvullende bronnen achterhaald kan worden om welke muntplaats dit gaat. Hiervoor wordt onder meer gebruik gemaakt van eerdere publicaties (met name het overzichtswerk van Alfred Noss uit 1931 naar de muntslag van het graafschap Kleef), vindplaatsgegevens en historische bronnen.

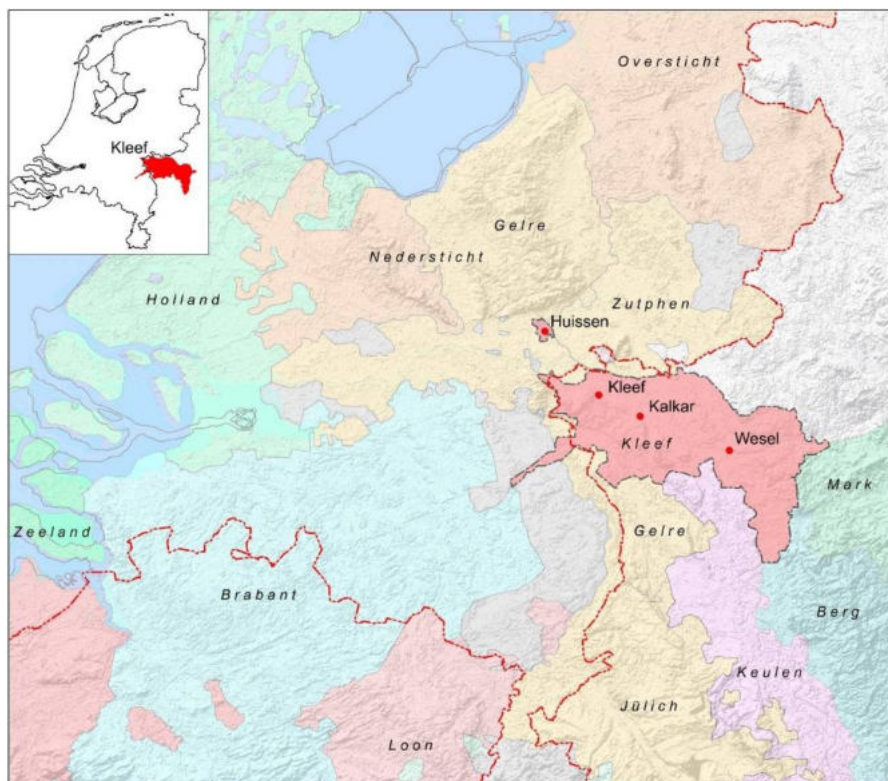
* Onafhankelijk onderzoeker, Nederhorst den Berg; @: cruyssheer@gmail.com.

¹ Van Hengel, 1998: 53-54.

² Sloet, 1872: 148-149, Oork. nr. 150 ('Rutgerum apud Clive'); Janssen, 2007: 9.

³ Sloet, 1872: 149.

⁴ De Wit, 2007: 134-135.

*Afb. 1 – Kaart van het graafschap Kleef rond 1350
(ontwerp: Menne KOSIAN, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed)⁵*

Munttypen

Uit het graafschap Kleef kennen we inmiddels een paar munttypen met de naam Nosnen op de keerzijde. Afbeelding 2 en 3 tonen hetzelfde type penning, dat overeenkomt met type Noss 4, alhoewel Alfred Noss in zijn publicatie over de munten van het graafschap Kleef in 1931 nog geen munten had gezien met volledige omschriften om deze muntplaatsnaam te kunnen afleiden.⁶ Afbeelding 2 is een penning van graaf Dietrich VI (1202-1260)⁷.

⁵ Met dank aan Menne Kosian.

⁶ Noss, 1931: 18.

⁷ Er is voor gekozen de Duitse schrijfwijze van de naam Dietrich aan te houden, omdat het grondgebied van het graafschap Kleef grotendeels in het huidige Duitsland ligt, en om verwarring met de Hollandse graaf Dirk VI te voorkomen.

Afb. 2 – Graafschap Kleef, Dietrich VI (1202-1260), penning, Huissen, Noss 4 (HvH, nr. HvH5281-0036) (schaal 300%)

- Vz. hoofd met gravenmuts naar rechts binnen een cirkel
 +TOD[ERICV]S
- Kz. kort dubbellijnig kruis met puntvorming uiteinde, met in één van de kwartieren een punt, het geheel binnen een cirkel
 [+H]OSHEH

Ø 13 mm – 0,48 g

Vindplaats: Egmond-Binnen

Afb. 3 – Graafschap Kleef, Dietrich VI (1202-1260), penning, Huissen, Noss 4 (HvH, nr. HvH5281-0028) (schaal 300%)

- Vz. hoofd met gravenmuts naar rechts binnen een cirkel
 +[...C][...]S
- Kz. kort dubbellijnig kruis met puntvorming uiteinde, met in één van de kwartieren een punt, het geheel binnen een cirkel
 +HO[S]HEH

Ø 13 mm – 0,53 g

Vindplaats: Egmond aan den Hoef

Beide munten zijn met behulp van een metaaldetector gevonden door Herman Zomerdijk, wiens collectie na zijn overlijden is aangekocht door het provinciaal

archeologisch depot van Noord-Holland (Huis van Hilde) en waarover onlangs een overzichtspublicatie is verschenen.⁸

Van de dertiende-eeuwse munten van het graafschap Kleef is bekend dat het navolgingen zijn van andere munttypen uit het bisdom Utrecht, graafschap Gelre, de rijksstad Nijmegen en het graafschap Holland. Doel van deze navolgingen was zeer waarschijnlijk het vergroten van de acceptatie in het betalingsverkeer. De gerichtheid van het graafschap Kleef op het Westen van Nederland heeft vermoedelijk te maken met de handelsvaart en de tollën. De door de schippers te betalen penningen zullen op Utrechts-Hollandse voet (gewichtstandaard) zijn bepaald en langs een groot deel van de benedenstroom van de Rijn (vanaf ten minste Koblenz) zijn geaccepteerd.

Afb 4 – Graafschap Kleef, Dietrich VI (1202-1260), penning, Kalkar, Noss 4 (Münzen & Medaillen GmbH)

Het zijn geen imitaties/vervalsingen, want de munten wijken duidelijk af met zowel de omschriften als de punt in het muntveld op de keerzijde. Het munttype van afb. 2-4 sluit aan op de muntslag van Floris IV van Holland uit 1222-1234. Het jaar 1247 markeert de overgang van het kort dubbellijnig kruis naar het lang dubbellijnig kruis. Dit lang dubbellijnig kruis werd in 1247 onder de Engelse koning Henry III geïntroduceerd en overgenomen op een munt van Nijmegen onder graaf Otto II van Gelre en vanaf of na dat jaar te Holland onder Floris van Holland als regent voor zijn broer Willem II.⁹ Omdat het waarschijnlijk is dat er muntslag te Holland plaatsvond in de jeugdijaren van Willem II, na het overlijden van zijn vader, is het goed mogelijk dat het munttype met het korte dubbellijnig kruis in productie bleef tussen 1234 en 1247. Dit betekent dat we het Kleefse (én Hollandse) munttype kunnen dateren tussen 1222 en 1247. Ik vermoed dat de Kleefse muntproductie iets later dan 1222 op gang kwam, mogelijk vanaf circa 1240 of eventueel iets eerder.

⁸ Buis & Van IJzendoorn, 2021.

⁹ Cruysheer & Van der Veen, 2021: 12; Puister, 1957: 19-20.

Wat verder opvalt is de relatief lage massa en het vrij slordig in het muntstempel gesneden portret – evenals de letters. Wat betreft de massa en de niet al te hoogstaande stempelsnijkunsten zien we in dezelfde productieperiode precies hetzelfde bij de munten van het graafschap Holland. Vermoedelijk zijn deze slordige exemplaren geslagen in de jaren 1234-1247, ik denk door een grote vraag naar muntgeld in deze periode – die samenviel met een piek in bevolkingsgroei en stadsrechtverleningen (waaronder stapelrecht en jaarmarktrecht). Zo kreeg Harlingen in 1234 stadsrecht, Oostburg in 1237, Sint Anna ter Muiden in 1242, Haarlem in 1245, Delft in 1246, ‘s-Gravenzande in 1246 en Zierikzee in 1248.¹⁰ De sterke toename in stadsrechten blijkt bijvoorbeeld ook uit de toename van het aantal muntplaatsen in het Duitse Rijk. In de tiende en elfde eeuw waren er nog circa 160-170 muntplaatsen, in de twaalfde en dertiende eeuw steeg dit aantal sterk naar circa 450.¹¹ Wat betreft de letters op de munten van het graafschap Kleef lijkt het me een misverstand te denken dat niet correcte omschriften vervalsingen zijn.¹² Ten eerste omdat dit in de jaren ca. 1235-1250 vaker voorkomt (waaronder op munten uit Nijmegen), ten tweede omdat niet correcte omschriften de norm zijn op munten uit het graafschap Kleef in deze periode en niet de uitzondering, óók op ogenschijnlijk beter gemaakte muntstempels. Ook Van Hengel (1998: 54) merkte op dat munten van het graafschap Kleef uit de vondst Leeuwarden waarschijnlijk te goed waren om door te gaan voor vervalsingen.

Zo luidt het omschrift op afbeelding vier bijvoorbeeld **×TO[DERI]CV** (in plaats van **†TEODERICVS**). Extra interessant is dat deze penning van een andere muntplaats is **†CALCARE** (= Kalkar), iets wat Alfred Noss in 1931 nog niet kon afleiden op basis van de munten die hem voor handen stonden. Ook de variatie in omschriften lijkt me te verklaren door een grote vraag naar en productie van muntgeld in de periode ca. 1235-1250 om bovengenoemde redenen, waarbij de muntstempelkwaliteit en de exacte schrijfwijze van minder belang waren dan de productiesnelheid en -omvang. Tot slot valt op dat de punt op de keerzijde in verschillende kwartieren opduikt. Het lijkt me dat hier geen bedoeling achter schuilt maar gewoon willekeurig is gesneden in de muntstempel. Naast een punt bestaan er ook varianten van dit munttype met één of meerdere ringen of rosetten in de hoeken, evenals halve penningen (obolen). In een toekomstige overzichtspublicatie worden deze getoond.

¹⁰ Cox, 2012.

¹¹ Kluge, 2004: 8.

¹² Jacobi, 1984: 135-139.

Vindplaatsen

De vondstmeldingen van dertiende-eeuwse munten van het graafschap Kleef zijn op basis van lopend onderzoek naar de verschillende typen en varianten en naar het verspreidingsbeeld van de munten van het graafschap Kleef tot nu toe vooral bekend uit de provincies Noord-Holland, Zuid-Holland, Zeeland, Utrecht, Friesland, Gelderland en een enkele uit Overijssel en Brabant. Het lijkt erop dat de munten ook in al deze provincies gebruikt werden in het betalingsverkeer, inclusief het betalen van belasting, zoals bij tolplaatsen. Van de Noss typen 1-3 zijn de omschriften niet goed zichtbaar, evenals de punt of ring in de hoeken van het kruis. Noss dacht dat de omschriften van type 1 en 2 zich misschien zouden laten completeren tot **HOLLANT**, maar ik ben tot nu toe geen voorbeelden tegengekomen die hierop wijzen. Vermoedelijk gaat het hier om hetzelfde type als Noss 3-4, met een punt of ring in een van de kwartieren van het kruis. Tot nu toe heb ik van het type Noss 1-4 achttien exemplaren geïnventariseerd, waarvan drie halve penningen. Van acht exemplaren is een vindplaats bekend, waaruit eveneens blijkt dat de munten een wijde verspreiding kennen:

- Veessen (Gelderland)
- Egmond-Binnen (Noord-Holland)
- Egmond aan den Hoef (Noord-Holland)
- Oegstgeest (Zuid-Holland)
- Beuningen (Gelderland)
- Warmond (Zuid-Holland)
- Ravenstein (Noord-Brabant)
- ? (Gelderland)

Tot dusver zijn mij twee schatvondsten bekend waarin typen Noss 1-4 voorkomen. De eerste werd gedaan in 1908 in de Stormstraat te Brussel. In deze enorme vondst van 146.607 zilveren munten, bleek welgeteld één penning te zitten van bovengenoemd type, echter daar toegeschreven aan Holland.¹³ Hoewel op deze munt het omschrift **+HOSHEI** goed valt te lezen, wordt een ander munttype met alleen de letters **+hOS...** vervolgens met een vraagteken en zonder onderbouwing toegeschreven aan Huissen.¹⁴ Een tweede schatvondst te Köln-Dünnwald telde aanzienlijk meer exemplaren van type Noss 1-4, namelijk 55 stuks. Drie hiervan zijn vermoedelijk geslagen te Kalkar, de rest vermoedelijk te Nosnen.¹⁵

¹³ Rutten, 1910: 264, pl. 4, nr. 9.

¹⁴ *Ibid.*: 266, pl. 4, nr. 13. Dit munttype maakt onderdeel uit van lopend onderzoek.

¹⁵ Steilberg, 1949: 30-31, nrs. 340-395.

Afb. 5 – Graafschap Kleef, Dietrich VI (1202-1260), penning, Huissen, Noss 8 (HvH, nr. 5281-0045) (schaal 300%)

Afb. 6 – Graafschap Kleef, Dietrich VI (1202-1260), penning, Huissen, Noss 8 (Museum Rotterdam, nr. MR56389) (schaal 300%)

Noss 7-9

Een opvolgend munttype van het graafschap Kleef heeft een portret van voren en staat bekend als type Noss 7-9, met als muntplaatsen Kalkar, Huissen en Kleef.¹⁶ De omschriften op de keerzijden luiden hier **C – A – L – H** voor type 7 (Kalkar), **H – V – I – ?** voor type 8 (Huissen) en **TO – HI – LI – EV** voor type 9 (Kleef). Niet met een type onderscheiden maar wel in de tekst door Alfred Noss genoemd zijn nog de omschriften **TO CLIVE** (Kleef) en **HV-SN-EC-IVI** (Huissen). Twee voorbeelden worden onder afbeelding vijf (13 mm, 0,44 g) en zes (13,5 mm) getoond. Beide betreffen Noss type 8, waarvan het keerzijdeomschrift waarschijnlijk gelezen moet worden als **H – V – S – N** (Huissen), zoals ook op jongere munten van het graafschap voorkomt (type Noss 38), alhoewel ook andere variaties voorkomen, zoals **H – V – S – E** (Noss 36) en **HVS – ENS** (Noss 37). De voorzijde van deze munten luidt voluit **†TEODERICVS**, maar ook hier bestaan weer veel varianten (zoals **TEODERIV**, **TEODERIS**, etc.). De keerzijde

¹⁶ Noss, 1931: 20-21.

toont nu geen dubbelkort kruis zoals op het hiervoor beschreven munttype, maar een dubbellang kruis, dat vanaf 1247 in gebruik is (zie *supra*). Net als het munttype Noss 4 hebben ook typen Noss 8-9 een punt in een van de kwartieren van het kruis. Omdat Dietrich VI nog tijdens zijn leven in 1255 zich als graaf van Kleef grotendeels terugtrekt ten gunste van zijn twee overgebleven zoons Dietrich Luf (1255-1277) en Dietrich VII (1260-1275) – nadat zijn oudste zoon Dietrich Junggraf ('primogenitus') in 1245 overleed – kunnen we het munttype Noss 7-9 dateren tussen ca. 1247-1255.¹⁷ Temeer omdat dit vrij zelden voorkomende munttype geen lange slagperiode toelaat.

Vindplaatsen

Noss noemt voor type 7 één exemplaar, gevonden te Hirschfelde (op de grens van Polen en Tsjechië), voor type 8 één exemplaar (zonder vindplaats) en voor type 9 drie exemplaren (zonder vindplaats). Van type Noss 7-9 zijn mij tot nu toe aanvullend vier exemplaren uit Nederland bekend, waarvan twee met vindplaats:

- Egmond-Binnen (Noord-Holland, afb. 5)
- Lent (Gelderland, afb. 7)

Tot nu toe zijn mij geen schatvondsten bekend waarin deze munttypen voorkomen. We kunnen daarom concluderen dat deze munttypen vooralsnog betrekkelijk zeldzaam zijn.

Nieuwe vondst

In 2016 werd door archeologen van gemeente Nijmegen te Lent een even fraaie als interessante vondst gedaan (fig. 7: 13,3 mm, 0,56 g).¹⁸ Het gaat om hetzelfde type als hiervóór (Noss 8), met op de voorzijde de tekst **†TEODERIC** en op de keerzijde **HO – SN – ECI – VIS** (met de N gespiegeld (retrograde)). Het gaat hier dus om een variant op de eerder door Noss opgemerkte tekst **HV – SN – EC – IVI** van de muntplaats Huissen (zie hierboven). De tekst **HVSNE[N] CIVI[TAS]** (stad Huissen) lijkt verdacht veel op **HOSNE[N] CIVI[TA]S** en **HOSNEN** op **NOSNEN**. Zou het hier om dezelfde muntplaats gaan? Dit laatste verband is snel gelegd, want op veel muntvoorbeelden met het omschrift **NOSNEN** lijkt de beginletter **N** eerder op een gespiegelde (retrograde) **H**, waarbij het schuine verbindingsstreepje veelal halverwege de verticale lijn van de letter staat. De letter **N** is dus vaak een mislukte **H** (zie ook afb. 3).¹⁹ Op de vraag of

¹⁷ Kastner, 1972: 44-45.

¹⁸ Pelsdonk, 2016: 106-111. Met dank aan Martijn Spinder en Bouke Jan van der Veen voor hun hulp bij deze afbeelding.

¹⁹ Dit is bijv. ook goed te zien op een munt uit veiling van collectie De Wit: Künker, 2007: 135, nr. 1877.

HOSNEN dan inderdaad Huissen kan zijn, moeten we een blik werpen op de vroegste naamgeving van deze plaats.

Afb. 7 – Graafschap Kleef, Dietrich VI (1202-1260), penning, Huissen, Noss 8 var. (Archeologisch depot Gemeente Nijmegen, nr. Nld12.010.0147-MNT1) (schaal 300%)

Vroegste naamgeving Huissen

In het Aardrijkskundig woordenboek vinden we een aantal oude aanduidingen voor Huissen, zoals Hosenheim (sinds 814) (p. 858), Huassenheim (sinds 854) (p. 876), Husen (p. 958) en Huessen (p. 877).²⁰ Andere naamgevingen zijn terug te vinden in de Clevische Chronik, zoals castra Hossen, Hoesden, Huosnin, Husnin en Husne.²¹ Beide bronnen voeren terug op de *Chronicon Laureshamense* uit 1175-1195 (kopie van oudere bronnen), waarbij de oudste vermelding van Huissen te maken heeft met een schenkingsakte uit 814-815 inzake een hoeve te ‘Hosenheim’ aan het klooster Lorsch in Hessen (Duitsland), in 854 een schenking van goederen vanuit ‘Huassenheim’ aan het klooster van Lauresham en in 864 opnieuw een schenking van goederen aan het klooster te Lauresham vanuit ‘Husnin’.²² Mogelijk voeren al deze namen terug op de woning (heim) van Hoson, een lokaal leider of stamhoofd.²³

Bij bovenstaande vermeldingen past wel een voorbehoud. Daar waar de *Chronicon Laureshamense* een kopie is uit de twaalfde eeuw, zijn ook de historische bronnen uit de dertiende eeuw voor zover mij bekend een kopie uit jongere tijden. Mogelijk zijn er daardoor vertekeningen ten opzichte van de originele spellingen opgetreden. Op een afschrift uit circa 1600 van een origineel uit 1251 komt eveneens de oude spelwijze van Huissen overeen met die op de munten:

²⁰ Van der Aa, 1844: 858, 876-877, 885-887, 958. Deze naamgevingen voeren terug op de *Chronicon Laureshamense*, dl. I, f° 383, nr. 107, regest 3414, 0850.

²¹ Pertz, 1869: 407-409; Van der Schueren, 1884.

²² Bresslau, Von Gladiss & Von Ottenthal, 1980: nr. 339; Zweers & Smit, 2000: 8-9. Sloet, 1872: 30-31, 44, 54.

²³ *Chronicon Laureshamense*, 334-335.

‘Hossen’.²⁴ Met deze vergelijkingen lijkt het bewijs geleverd: de muntplaats Nosnen en Hosnen is dezelfde als Huissen. Aanvullend bewijs hiervoor is dat de muntplaatsnamen **HVSN** (afb. 6) en **HOSNE** (afb. 7) op hetzelfde munttype uit het graafschap Kleef voorkomt.

Extra interessant is dat van deze kleine metalen bronnen (munten) valt af te leiden dat in de jaren circa 1222-1247 (op Noss type 3) nog de oude naamgeving werd gebruikt (Hosnen) en in de jaren circa 1247-1255 (op Noss type 8) zowel Hosne(n) als Hus(e)n. Hierna komt de naam Hosnen niet meer voor op munten van het graafschap Kleef (en evenmin in geschreven bronnen: in een register uit 1276 uit het graafschap Holland wordt Huissen geschreven als ‘Husentium’ en ‘Hucenses’).²⁵ Hiermee leveren de munten dus inzicht in de plaatsnaamontwikkeling.

Stadsrecht, tolplaats en muntplaats Huissen

De oudste vermelding van de stad (*‘oppidum’*) Huissen dateert uit 1314, en de eerste vermelding van stadsrechten uit 1348.²⁶ Mogelijk gaat het hier om een herbevestiging van oudere rechten en/of een uitbreiding op bestaande rechten. Ditzelfde geldt voor een bron uit 1266, waarin sprake is van een nieuwe tol en muntslag te Huissen, wat de economische bedrijvigheid uit die tijd aantoont.²⁷ Interessant is de vraag hoeveel eerder dit stadsrecht van Huissen kan zijn verleend. Ik vermoed dat in dit geval een verband bestaat tussen stedelijke functies en stedelijke rechten. Belangrijke functies of kenmerken zijn die van marktplaats, verdedigende functie van een kasteel, tolplaats en/of muntplaats. Ook de toename van beperkingen die aan de geldigheid van munten werd opgelegd lijkt verband te houden met de talrijke stichtingen van steden, markten én muntplaatsen in de twaalfde en dertiende eeuw (zie ook *supra*). Periodisch (doorgaans jaarlijks) moesten oude penningen worden ingeruild tegen nieuwe, vaak twaalf oude tegen negen nieuwe penningen.²⁸ Zou het zo kunnen zijn dat het leggen van een tol doorgaans gecombineerd werd met het stichten van een nieuwe muntplaats en dat deze weer werd gecombineerd met een marktrecht? Deze stapeling aan functies bood immers voor de landsheer meerdere financiële voordelen. Deze concentratie aan functies zullen vermoedelijk ook gunstig zijn geweest voor vragers (inwoners) en aanbieders van een markt, bijvoorbeeld in

²⁴ Scholz-Babisch, 1960: 243, noot 64 (bron: ‘Düsseldorf Staatsarch., Kleve-Mark Akten XII Nr. 60 I, fol. 69b’).

²⁵ Grolle, 2000 (dl. 3): 8-9 (bron: ‘AGH, nr. 403, reg. EL 34’). Uit dit register wordt onder meer duidelijk dat de penning van Huissen circuleerde in Zuid-Holland, het Over-Sticht en de Veluwe.

²⁶ Kastner, 1972: 97; Smit & Zweers, 2009: 117, 119-121.

²⁷ Sloet, 1872: 896 (inv.nr. 1057, folio 7).

²⁸ Kluge, 2004: 8-10.

de vorm van bepaalde stedelijke vrijheden en rechten (zoals het stapelrecht, visrecht, etc.). Dit alles zal dan een aantrekkende werking hebben gehad op mensen van het platteland, om zich te gaan vestigen in zo'n nieuwe woonplaats. Dit alles lijkt planmatig en dat was het ook: stedenstichting in de twaalfde en dertiende eeuw in het Duitse Rijk waren meestal een direct gevolg van stedenpolitiek en stadsplanning van de lagere landsadel.²⁹ Ook de graven van Kleef waren actief in het formeren van hun landsheerlijkheid. De stichting van Kalkar op maagdelijke grond en met toestemming van de aartsbisschop van Keulen is hierbij zeldzaam goed gedocumenteerd.³⁰

De andere muntplaatsen in het graafschap Kleef zijn Wesel, Kleef en Kalkar. Deze plaatsen krijgen alle in de jaren 1241-1242 stadsrechtverleningen, dus in dezelfde stadsrechtverleningspiek als hiervoor besproken.³¹ In de middeleeuwen was het recht op tolheffing op de rivieren eerst een keizerlijk recht. Maar bij het teruglopen van de keizerlijke macht in de twaalfde en dertiende eeuw raakten veel keizerlijke tolleren in handen van de lagere landsadel van graven, bisschoppen en hertogen. Op de Neder-Rijn hieven de Duitse keizers van 1145-1226 tol bij Angeren. In de eerste helft van de dertiende eeuw moet deze tol in handen zijn gekomen van graaf Dietrich VI van Kleef, want in het Kleefse stadsrecht van 1242 is namelijk sprake van een Kleefse tol bij het nabij gelegen Huissen.³² Ik vraag me af of niet ook Huissen in of rond 1242 stadsrechten heeft ontvangen. Dit lijkt namelijk te passen bij de andere munt- en tolplaatsen én stadsrechtverleningen in het graafschap Kleef. Ook de aanduiding CIVI(TAS) op munttype Noss 7-9 is hiervoor een aanwijzing en geeft nieuw inzicht in de lokale geschiedenis van Huissen (zie hiervoor). Huissen als stad moet wel genuanceerd worden gezien. Het was niet één stadsrecht, maar een verzameling aan vrijheden, rechten (en plichten), die per plaats kon verschillen en door de tijd in aantal en belang kon groeien.

Daarnaast lijkt het me aannemelijk dat de muntplaatsfunctie verband houdt met de functie van tolplaats. Om het muntgeld te produceren moest het zilver immers ergens vandaan komen, en de tol lijkt mij hiervoor de voornaamste bron. Munten die als belasting werden geïnd, konden zo ter plaatse worden omgemunt in eigen munt en vervolgens in omloop gebracht in zowel de stad als daarbuiten. De vraag die zich hierbij opdringt is of de tol in natura was of in muntgeld. Een mooie bron hiervoor dateert uit de 11de eeuw en gaat over de Rijnse tolplaats Koblenz, ten zuiden van Bonn.³³ Hieruit blijkt dat per stad waar handelaren van

²⁹ Rutte, 2002: 25-44.

³⁰ *Ibid.*: 40-41.

³¹ Kastner, 1972: 31-32, 44 (Oorkondenboek II, nr. 285, 265).

³² Scholz-Babich, 1960: 244; Kastner, 1972: 97 (noot 332); Zweers & Smit, 2000: 12. Het Kleefse stadsrechtprivilege is een kopie van rond 1600, door Johann Turck (Stadsarchief Kleef, Hs. 22, p. 1).

³³ Bisdomearchief Trier, Abt. 95, ms 421, folio 9v (via Charles West).

afkomstig waren, aparte tarieven golden. Zo betaalden schippers uit Zaltbommel een kaas en daarnaast twee penningen voor wijnbelasting, schippers uit Utrecht betaalden tussen Pasen en de herfst een goede zalm, vanaf de herfst 120 stuks haring als eerbetoon en daarnaast twee penningen voor wijnbelasting, etc. Hieruit blijkt dat de tol zowel in natura als in muntgeld werd betaald. Dat biedt onderbouwing voor de veronderstelling dat de tolplaats de zilveren inkomstenbron vormt voor de muntproductie te Huissen.

Tot slot

Met dit artikel is de onbekende muntplaats ‘Nosnen’ of ‘Hosnen’ geduid: dit blijkt Huissen te zijn. Destijds gelegen in het graafschap Kleef, tegenwoordig in de Provincie Gelderland. De getoonde munten in dit artikel maar ook andere munten met de tekst Nosnen/Hosnen kunnen nu worden toegeschreven aan Huissen. Ook een muntvariant kon voor het eerst worden toegeschreven aan de muntplaats Kalkar. Bovendien werd duidelijk dat onderzoek naar munten relevante, nieuwe kennis kan opleveren voor de lokale geschiedenis. Deze nieuwe kennis werpt tot slot nieuwe vragen op. Wat is bijvoorbeeld de (ontwikkeling in de) metaalsamenstelling van de munten, hoe zit het precies met de stadsrechtverlening van Huissen en het jaar waarin de tolplaats in gebruik is genomen en de muntproductie is gestart? De numismatische (en lokale) geschiedenis van het graafschap Kleef in het algemeen en de muntplaats Huissen in het bijzonder bieden prachtige kansen voor vervolgonderzoek!

Behandelend redacteur: Jos BENDERS

Biografische noot

Anton CRUYSHEER (1975) is archeoloog en werkzaam als manager erfgoed bij stichting Landschap Erfgoed Utrecht. Zijn onderzoeksinteresse gaat onder meer uit naar middeleeuwse munten uit de periode circa 1100-1350. Zie voor zijn publicaties: <https://independent.academia.edu/AntonCruysheer>.

Afkortingen

- AGH Archief Graven van Holland
HvH Huis van Hilde
MGH Monumenta Germaniae Historica

Literatuurlijst

- , Bisdomearchief Trier, Abt. 95, ms 421, folio 9v
- Aa, A.J. van der (1844) *Aardrijkskundig woordenboek der Nederlanden*, dl. 5 (Zaltbommel)
- Buis, P. & M.W. van IJzendoorn (2021) *Kennemerland in metaalvondsten, Het levenswerk van detectorzoeker Herman Zomerdijk, Noord-Hollandse Archeologische Publicaties* 11 (Castricum)
- Bresslau, H., D. von Gladiss & E. von Ottenthal (1980) *Die Urkunden der Deutschen Könige und Kaiser (Monumenta Germaniae Historica)*, herdruk 1900-1903 (Hannover)
- Cox, J.C.M. (2012) *Repertorium van de stadsrechten in Nederland* (Oisterwijk)
- Cruysheer, A. & B.J. van der Veen (2021) De raadselachtige munt met de koningskroon, Willem, Otto en Nijmegen *Nijmeegs Katern* 35-1, 8-12
- Grolle, J.J. (2000) *De muntslag van de graven van Holland tot de Bourgondische unificatie in 1434*, dl III, *Bronnen, tabellen en registers* (Amsterdam)
- Hengel, C. van (1998) *Penningen HOLLANTS* (Zeist)
- Jacobi, H.W. (1984) Twee muntvondsten uit de 13^e eeuw, Leeuwarden 1983 *JMP* 71, 135-139
- Janssen, W. (2007) *Die Entwicklung des Territoriums Kleve* (Bonn)
- Kastner, D. (1972) *Die Territorialpolitik der Grafen von Kleve* (Düsseldorf)
- Kluge (2004) *Münze und Geld im Mittelalter. Eine numismatische Skizze* (Frankfurt am Main)
- Noss, A. (1931) *Die Münzen der Grafen und Herzöge von Kleve* (München)
- Pelsdonk, J. (2016) Middeleeuwse munten geduid, in: Koot, C.W. & E.N.A. Heirbaut (red.) *Archeologische Monumentenzorg in het plangebied van de dijkeruglegging bij Lent 5, Kasteel Lent en de middeleeuwse bewoningsgeschiedenis* (Nijmegen)
- Pertz, K.A.F. (ed) (1869) *Chronicon Laureshamense*, in: *Monumenta Germaniae Historica: Tomes XXI* (Hannover)
- Puister, A.T. (1957) Een nieuwe datering van de denarii van de graven uit het Hollandse huis *JMP* 44, 19-20
- Rutte, R. (2002) *Stedenpolitiek en stadsplanning in de Lage Landen (12de-13de eeuw)* Proefschrift Universiteit van Amsterdam (Zutphen)
- Rutten, C. (1910) La trouvaille de la rue d'Assaut, à Bruxelles *RBN* 66, 252-280

- Scholz-Babisch, M. (1960) Zur Geschichte der klevischen Zölle in der Stadterhebungs-
urkunde für die Stadt Kleve vom 25. April 1242 *Rheinische Vierteljahrsblätter* 25,
233-252
- Schueren, G. van der (1884) *Clevische Chronik nach der Originalhandschrift des Gert
van der Schuren, nebst Vorgeschichte und Zusätzen von Turck, einer Genealogie des
Clevischen Hauses und drei Schrifttafeln* (Kleef)
- Sloet, L.A.J.W. (1872) *Oorkondenboek der graafschappen Gelre en Zutphen, tot op den
slag van Woeringen, 5 juni 1288* ('s-Gravenhage)
- Smit, E.J.Th.A.M.A. & J.H.F. Zweers (2009) Oudste vermelding van Huissen als stad
uit 1314 *Mededelingen van de Historische Kring Huessen* 34, 117 & 119-121
- Steilberg, A. (1949) Der Denarfund von Köln-Dünnwald *Hamburger Beiträge zur Numis-
matik* 3, 30-31
- Wit, G.W. de (2007) *The de Wit Collection of medieval coins, 1000 years of European
coinage*, part II, Künker Auktion 130
- Zweers, J.H.F. & E.J.Th.A.M.A Smit (2000) *Geschiedenis van Huissen* (Huissen)